QORTI TAL-APPELL

IMĦALLFIN

S.T.O. PRIM IMĦALLEF MARK CHETCUTI
ONOR. IMĦALLEF JOSEPH R. MICALLEF
ONOR. IMĦALLEF TONIO MALLIA

Seduta ta' nhar it-Tlieta, 10 ta' Ottubru, 2023.

Numru 4

Rikors numru 91/08/1 BS

Mary Rose Camilleri u b'digriet datat 14 ta' Awwissu 2020 l-atti ġew trasfużi f'isem Francis sive Frans Camilleri stante l-mewt tal-attriċi Mary Rose Camilleri

v.

Dr. Michael Vella Haber, Joyce Darmanin u Frances Arpa

Il-Qorti:

1. Rat ir-rikors ġuramentat tal-attriċi Mary Rose Camilleri, ippreżentat minnha fit-2 ta' Settembru, 2008, illi permezz tiegħu ngħad:

> "Illi Ursula Camilleri mietet fis-6 t'April 2006 u rregolat is-suċċessjoni tagħha permezz ta' testament fl-atti tan-Nutar Pullicino tat-28 ta' Mejju 1985 li permezz tiegħu istitwiet bħala werrieta lill-konvenuti;

Illi l-attriċi għal diversi snin irrendiet serviġi, kuri u assistenzi lill-imsemmija Ursula Camilleri tul ħajjitha, li huma ta' natura u entita' tali li għandhom jiġu retribwiti;

Illi l-konvenuti ġew interpellati biex jersqu għal-likwidazzjoni u ħlas tal-imsemmija serviġi iżda baqgħu inadempjenti minkejja id-diversi promessi tad-decujus Ursula Camilleri li sejra tikkompsensaha.

Jgħidu għalhekk il-konvenuti għaliex m'għandhiex din l-Onorabbli Qorti:

1. Tiddikjara illi l-attriċi rrendiet serviġi, kuri u assistenzi lil Ursula Camilleri li għalihom jistħoqqilha kumpens.

2. Tillikwida l-kumpens ġust u xieraq dovut lill-attriċi in linea ta' serviġi, kuri u assistenzi resi lill-istess Ursula Camilleri.

3. Tikkundanna lill-konvenuti bħala eredi tal-mejta Ursula Camilleri sabiex iħallsu lill-attriċi is-somma ta' kumpens hekk likwidata.

Bl-ispejjeż, kontra l-konvenuti li huma nġunti minn issa għas-subizzjoni.

Bl-imgħaxijiet skond il-liġi."

2. Rat ir-risposta ġuramentata tal-konvenuti Dr. Michael Vella Haber, Joyce Darmanin u Frances Arpa, ippreżentata minnhom fl-24 ta' Ottubru, 2008, illi permezz tagħha ressqu s-segwenti eċċezzjonijiet:

"1. Illi d-domandi attriċi huma totalment infondati fid-dritt u fil-fatt, għaliex mhux minnu illi l-attriċi irrendiet xi serviġi, kuri u assistenzi lil Ursola Camilleri illi jimmeritaw illi jiġu kumpensati. Dan għaliex sal-ġurnata stess illi fiha mietet Ursola Camilleri kienet mara indipendenti u kapaċi illi tieħu ħsieb il-bżonnijiet tagħha, kif fil-fatt kienet tagħmel, u qatt u b'ebda mod ma kellha bżonn, jew sabet xi għajnuna mingħand l-attriċi.

2. Illi, mingħajr preġudizzju għall-premess, kull dritt għall-ħlas ta' kumpens rigward kwalsiasi serviġi illi l-attriċi Mary Rose Camilleri setgħet irrendiet lil Ursola Camilleri, u illi b'xi mod jimmeritaw illi jiġu kumpensati, aktar kmieni mill-1 ta' Ottubru 2003 illum jinsab kolpit bil-preskrizzjoni estintiva ta' ħames snin ai termini tal-artikolu 2156(f) tal-Kodiċi Ċivili.

3. Salvi risposti ulterjuri fid-dritt u fil-fatt."

3. Rat is-sentenza tal-Qorti tal-Maġistrati (Għawdex) Ġurisdizzjoni Superjuri, Sezzjoni Ġenerali tas-26 ta' Novembru, 2021, li permezz tagħha l-kawża ġiet deċiża fis-sens illi, laqgħet l-eċċezzjonijiet tal-konvenuti, ċaħdet it-talbiet attriċi, bl-ispejjeż tal-proċeduri jibqgħu a karigu tal-attriċi.

4. Dik il-Qorti tat is-sentenza tagħha wara li għamlet is-segwenti konsiderazzjonijiet:

> "Din hija kawża għall-ħlas ta' kumpens għas-serviġi reżi mill-attriċi lil-oħtha Ursula Camilleri. Is-serviġi allegatament reżi lil Ursula Camilleri baqgħu jiġu hekk reżi sakemm din mietet fis-6 ta' April 2006.
>
> Jirriżulta illi Ursula Camilleri rregolat is-suċċessjoni tagħha b'testment tat-28 ta' Mejju 1985 fl-atti tan-Nutar Paul Pullicino li permezz tiegħu istitwiet lill-konvenuti bħala werrieta universali tagħha.
>
> L-attriċi u l-konvenuti huma lkoll imparentati billi l-konvenuti huma n-neputijiet tal-attriċi. L-attriċi hija waħda minn sebgħa aħwa. Tlieta minnhom iżżewġu u marru jgħixu għal rashom waqt illi jirrisjedu fid-dar tal-ġenituri ġewwa l-Qala baqa' erba' aħwa u cioe Anthony, Anselmu, Mary Rose ossia l-attriċi u Ursola. Jirriżulta illi l-attriċi qatt ma ħadmet bi qliegħ fiss u ddedikat ruħha għall-familja fejn kienet tieħu ħsieb id-dar u saħansitra tmidd idha fir-raba' tal-familja li kien jieħu ħsiebha ħuha Anthony Camilleri bl-għajnuna ta' ħutu.
>
> Ursola Camilleri kienet fost l-aħwa l-kbar fil-familja. Jirriżulta illi din għamlet żmien taħdem Malta bi qliegħ fejn matul dan il-perjodu kienet tgħix fid-dar ta' oħtha Carmen Vella Haber u l-familja tagħha. Kien hemm relazzjoni affini ħafna bejn Ursola, Carmen u l-familja ta' Carmen.
>
> Ġara illi meta ġiet nieqsa omm l-aħwa Camilleri, l-attriċi talbet lil oħtha Ursula sabiex din tirritorna lura lejn Għawdex u tgħin fil-familja. Ursula Camilleri għalhekk telqet mix-xogħol u marret lura Għawdex fejn baqgħet tgħix sa mewtha flimkien ma ħutha ġewwa d-dar tal-ġenituri.
>
> Ursula Camilleri ftit illi xejn ħadmet bi qliegħ f'ħajjitha u sabiex ma tispiċċax mingħajr pensjoni, ħuha Anselmo kien iħallas il-bolla għal Ursula. Fil-fatt, meta laħqet l-eta' pensjonabbli Ursula kkwalifikat għall-pensjoni minima nazzjonali.

Mill-provi akkwiżiti jirriżulta illi x-xogħol tad-dar kien jinqasam bejn l-attriċi u oħtha Ursula. Dan baqa' hekk sakemm saħħet it-tnejn baqgħet tippermetti.

Jirriżulta illi għalkemm għamlu għexieren ta' snin jgħixu taħt l-istess saqaf, bejn l-attriċi u oħtha Ursula ma kinitx tirrenja relazzjoni feliċi. Il-konvenuti, ommhom Carmen Vella Haber u ħuha Anselmu Camilleri lkoll xehdu illi l-attriċi kienet il-persuna dominanti fil-familja. Jgħidu illi kienet teżerċita ċertu kontroll sia fuq ħutha kif ukoll fuq l-amministrazzjoni tal-familja u l-infiq tal-flus.

Dwar l-infiq tal-flus jirriżultaw verżjonijiet kontrastanti għaliex waqt illi l-attriċi xehdet illi Ursula qatt ma kkontribwiet xejn, il-provi juru li Ursula kienet tagħti s-sehem tagħha billi tpoġġi parti mill-pensjoni tagħha fil-but tal-komunita' tal-aħwa bejniethom. Dan isib konferma kemm fix-xhieda ta' Carmen Vella Haber kif ukoll f'dik ta' Anselmu Camilleri. Terġa u tgħid Joyce Darmanin esebiet ukoll folji minn notamenti li kienet iżżomm Ursula bħala rendikont tal-flus li din tkun għaddiet mensilment lill-attriċi oħtha għall-bżonnijiet tal-komunita' ta' l-aħwa. Dan ixejjen il-verżjoni tal-attriċi li kienet hi li kienet qegħda tmantni lil oħtha.

Il-verżjoni attriċi tkompli tixxellef u tiddgħajjef f'diversi punti. L-attriċi xehdet illi mindu rritornat lura d-dar Ursula Camilleri kellha bżonn attenzjoni kontinwa u l-attriċi kienet tieħu ħsiebha, tiżbgħalha xagħarha, tlibbisha, ssajrilha, tnaddaf u taħsel anki l-ħwejjeġ ta' oħtha. Żiedet tgħid illi Ursula Camilleri ġieli kienet tqajjimha matul il-lejl għaliex tkun trid xi te bil-ħalib, inkella tkun trid min iżommilha kumpanija. Billi bdiet titlef mis-saħħa ta' saqajha Ursula Camilleri ġieli anki waqgħet u l-attriċi kienet tkun trid tgħinha lura fis-sodda. Għalkemm l-attriċi tgħid illi ħadet ħsieb ta' oħtha Ursula u li din kellha bżonn ħafna kura u attenzjoni, il-verżjoni tal-fatti kif mogħtja minn diversi persuni li xehdu matul dawn il-proċeduri turi stampa ferm differenti. Filfatt jirriżulta illi Ursula Camilleri, minkejja li mietet fl-eta' ta' disgħa u tmenin sena, baqgħet f'saħħitha sa l-aħħar. Baqgħet ukoll indipendenti, kapaċi li tieħu ħsieb tagħha nnifisha u li tagħmel l-affarijiet tagħha mingħajr il-ħtieġa ta' għajnuna. Naturalment, l-uniku aċċakk kien dak li ġġib magħha l-eta' avvanzata li kellha l-istess Ursula Camilleri, altrimenti, ma kienx hemm mard jew problemi fiżiċi li kienu jirrikjedu għajnuna u kura kontinwa kif tipprova tpenġi l-istampa l-attriċi. Tant dan huwa minnu illi kulħadd baqa' skantat meta tħabbret il-mewt tagħha għaliex billi kienet għadha f'saħħitha ħadd ma kien qiegħed jistenna li tmut ħabta u sabta.

Tajjeb jingħad ukoll illi mill-provi joħroġ ċar illi l-attriċi ma tantx kienet turi rispett lejn oħtha Ursula. Għall-kuntrarju, l-attriċi nisslet ċertu sens ta' biża f'oħtha Ursula fejn din kienet tippreferi toqgħod kwieta ħalli ma tagħtix ħabel lill-oħtha u kien għalhekk li kienet tqatta' ħafna ħin fil-kamra tagħha. Dan isib konferma fix-xhieda ta' diversi persuni qrib ta' l-aħwa Camilleri partikolarment fix-xhieda ta' Anselmu Camilleri illi

xehed illi għall-attriċi, Ursola setgħet lanqas biss kienet teżisti u fil-konfront tagħha kienet tgħaddi biss diskors li jniggeż. Jgħid illi lilu wkoll bilkemm kienet tkellmu u meta tgħid xi ħaġa kien ikunu kliem li jweġġa ndirizzat fil-konfront ta' oħthom Carmen u l-familja tagħha. Spjega wkoll illi Carmen Vella Haber kienet importanti ferm għal Ursola għaliex kienet tieħu ħsiebha ħafna inkluż billi toħodha għal xi viżta medika. Saħansitra, Ursola qattgħet diversi perjodi tgħix għand oħtha Carmen u darba minnhom għamlet sena sħiħa għand oħtha Carmen li kienet iddur biha u tieħu ħsiebha fl-aspetti kollha. Dwar dan xehdu wkoll il-konvenuti u ommhom Carmen li kkonfermaw kemm kienu jduru b'Ursula u jwassluha għal kull appuntament mediku li kien ikollha. Xehdu wkoll dwar il-fatt illi Ursula ma kinitx libera ġewwa darha tant illi lanqas ftit televiżjoni ma setgħet tara sakemm irrimedjat għal dan Camen Vella Haber billi xtrat sett għal oħtha Ursola u kienet anki tħallas minn butha l-kontijiet għas-servizz tal-Melita cable li kienet tgawdi minnu Ursola Camilleri.

L-aqwa konferma tal-fatt li l-attriċi ma kienetx tieħu ħsieb ta' oħtha Ursula tinsab fix-xhieda tal-attriċi stess fejn din tikkonferma li oħtha Ursula kienet f'idejn Carmen Vella Haber li saħansitra kellha prokura tal-bank ta' oħtha Ursula. Hija l-attriċi stess illi in kontro-eżami kkonfermat li hi qatt ma ħadet ħsieb ta' oħtha u li kull m'għamlet magħha kien li ssajjar borma waħda għal kull min kien id-dar. Żiedet tgħid illi kien biss fl-aħħar ftit ġranet qabel ma' mietet Ursula illi din feġġilha l-ħruq ta' Sant'Antnin u f'dak il-punt kienet teħtieġ min jidilkilha l-ingwent. Altrimenti, inkluż ukoll iż-żebgħa tax-xagħar u kull ħaġa oħra li kienet teħtieġ Ursula Camilleri kienu jieħdu ħsieb il-konvenuti u ommhom. Bħal li kieku dan ma kienx biżżejjed, ġie kkonfermat ukoll illi meta mietet Ursula, l-attriċi dderiġiet lil Dun Karm Xuereb sabiex jitlob il-ħlas tal-ispejjeż tal-funeral mingħand oħtha Carmen Vella Haber li fl-aħħar mill-aħħar spiċċat ħallset għall-ispejjeż hi stess. Terġa u tgħid, l-attriċi lanqas biss attendiet għall-funeral ta' oħtha.

Il-konvenuti jenfasizzaw il-fatt illi tant l-attriċi qatt ma ħadet ħsieb ta' oħtha Ursula illi lanqas biss kienet intebħet li Ursula kienet ħarġet il-ħruq ta' Sant'Antnin. Jgħidu illi kienu huma stess li ntebħu b'dan waqt illi l-konvenuta Joyce Darmanin kienet qegħda tiżba' xagħar Ursula Camilleri u kienu l-konvenuti stess illi sejjħu għat-tabib u ħallsu għall-ispejjeż tal-kura li kienet teħtieġ Ursula. Saħansitra l-konvenuti jirreferu għall-fatt illi l-attriċi lanqas biss riedet issejjaħ għat-tabib bl-iskuża li dan ma kienx it-tabib kuranti tal-istess Ursula.

Għal kull buon fini għandu jingħad illi Charles Mifsud li kien jassisti lill-attriċi fil-kura ta' Anthony Camilleri, u Mary Anne Mercieca, ġara tal-aħwa Camilleri, ikkonfermaw illi Ursula kienet persuna indipendenti u ma kelliex bżonn għajnuna sabiex tagħmel l-affarijiet tagħha.

L-eċċezzjoni tal-preskrizzjoni

Il-konvenuti eċċepew illi l-azzjoni attriċi hija milquta bil-preskrizzjoni skont l-Artikolu 2156(f) tal-Kap 16 tal-Liġijiet ta' Malta. Id-disposizzjoni tipprovdi illi "*l-azzjonijiet ghall-hlas ta` kull kreditu iehor li gej minn operazzjonijiet kummercjali jew minn hwejjeg ohra, meta l-kreditu ma jkunx jaqa`, skont din il-ligi jew ligijiet ohra, taht preskrizzjoni aqsar, jew ma jkunx jirrizulta minn att pubbliku*" jaqgħu bi preskrizzjoni bl-għeluq ta' ħames snin.

Huwa paċifiku fil-ġurisprudenza patria illi talba għall-ħlas ta' serviġi tiddekadi bil-preskrizzjoni kwinkwennali anki jekk is-serviġi jkunu ġew reżi b'mod kontinwu.

Fis-sentenza tagħha tas-17 ta' Marzu 2010 fl-ismijiet Maria Lourdes Brincat vs Giuseppe Brincat et, il-Qorti Ċivili osservat illi:

> *"Il-pozizzjoni hija li jekk servigi huma rikonoxxuti, dawn ghandhom jigu provvduti ghaz-zmien kollu li fih gew imwettqa servigi u mhux biss ghall-ahhar hames snin. Hija biss jekk ikun hemm l-eccezzjoni tal-preskrizzjoni li l-kuncett ta` l-ahhar hames snin japplika. Dan jirrizulta bl-aktar mod car mis-siltiet li ser jigu ikkwotati mis-sentenza fl-ismijiet Vella Carmelina et vs Borg Anthony nomine, deciza mill-Appell Civili Superjuri fis-16/09/1994 (Vol LXXVIII-II-I 260): L-azzjoni attrici hija ghall-hlas ta` kumpens ta` servigi allegatament rezi milll-attrici Carmelina Vella matul numru ta` snin lill-mejjet Anthony Borg imsemmi fl-atti ta` citazzjoni, liema kumpens irid jigi llikwidat minn din il-Qorti. M`hemmx dubju illi ghal kreditu ta` din ix-xorta hija applikabbli l-preskrizzjoni ta` hames (5) snin ikkontemplata mill-artikolu 2156(f) tal-Kodici Civili, Kap. 16, u f`dan ir-rigward huwa sufficjenti illi ssir riferenza ghas-sentenza ccitata mill-konvenut nomine fil-paragrafu 1(d) tan-nota ta` osservazzjonijiet tieghu (App. Civ. 23-1-59, "George Portelli vs Nicola Galea", Vol. XLIII, P.I, p.66); …*
>
> *Huwa risaput illi l-preskrizzjoni tisfa interrotta kull darba li d-debitur jirrikonoxxi d-dritt tal-kreditur tieghu u li kontra tieghu tkun bdiet timxi l-preskrizzjoni. Huwa risaput ukoll li, fil-kaz li t-terminu tal-preskrizzjoni jkun diga` ddekorra, ir-rikonoxximent tad-debitu jekwivali ghal rinunzja ghall-effetti tal-preskrizzjoni. Ghandu jinghad ukoll illi l-interruzzjoni, kif ukoll ir-rinunzja, ghall-preskrizzjoni, javveraw ruhhom ukoll meta r-rikonoxximent ma jkunx sar fil-konfront ta` dejn likwidu. Dana jigri meta jkun sar rikonoxximent ta` l-obbligu tal-hlas izda ma jkunx sar rikonoxximent ta` l-obbligu tal-hlas ta` somma ta` flus determinata u specifika. Infatti, huwa accettat fil-gurisprudenza u fid-dottrina, illi rikonoxximent jista` jkun ukoll "illiquido" kif isejjahlu l-GIORGI . (Ara Kollez. Vol XXXIV – II – 742)"*

Il-perjodu ta' preskrizzjoni kontemplat taħt l-Artikolu 2156(f) huwa ta' natura estintiva li jekk ippruvat iwaqqa' l-pretensjonijiet attriċi fir-rigward ta' kumpens għal żminijiet li jmorru lura aktar minn ħames snin. L-oneru tal-prova f'dan il-każ huwa fuq l-attur illi in difiża għall-eċċezzjoni li jinsab jirrinfaċċja jeħtieġ jagħmel il-prova illi kien hemm rinunzja jew interruzzjoni tal-preskrizzjoni.

Fil-każ ta' llum jirriżulta illi Ursula Camilleri għamlet biss testment wieħed u minn dan ma jirriżultax illi ħalliet favur l-attriċi xi laxxitu bħala rikonoxximent lejn l-attriċi għal serviġi li din setgħet irrenditilha. Lanqas ma tħalla xi legat remuneratorju.

Wara li qieset il-provi kollha l-Qorti ssib illi ma tirriżulta ebda prova li twassalha sabiex tikkonkludi fuq bilanċ ta' probabilitajiet illi d-decujus Ursula Camilleri aċċettat jew irrikonoxxiet li kienet debitriċi tal-attriċi għas-serviġi reżi lilha. Għalkemm l-attriċi tgħid illi oħtha Ursula kienet tgħidilha li ser taħseb fiha wara mewtha, mill-atti lanqas ma tirriżulta xi prova ta' wegħda da parti tagħha illi ser tikkompensa lill-attriċi għal serviġi.

Filkaż ta' llum jidher illi nonostante illi Ursula Camilleri mietet fis-6 ta' April 2006, l-attriċi baqgħet passiva sakemm b'rikors tat-2 ta' Settembru 2008 fetħet il-kawża ta' llum.

Ferm il-premess, il-Qorti qegħda tilqa' l-eċċezzjoni tal-preskrizzjoni skont l-Artikolu 2156(f) tal-Kap 16 għall-ħames snin li jippreċedu t-2 ta' Settembru 2008. Għalhekk kull pretensjoni attriċi li tmur aktar lura fiżżmien mit-2 ta' Settembru 2003 hija milquta bil-preskrizzjoni fit-termini tal-Artikolu 2156(f) tal-Kap. 16.

L-azzjoni għall-ħlas ta' serviġi

Il-kumpens għal serviġi jitnissel mill-fatt illi meta persuna tippresta ruħha u tagħti kura u attenzjoni din tkun qegħda tagħti vantaġġ lill-persuna li tkun qegħda tirċievi u tibbenefika minn dawk il-prestazzjonijiet. L-għotja ta' serviġi għandha mill-għamla tal-kważi-kuntratt li fit-termini tal-Artikolu 1012 tal-Kap 16 huwa meqjus bħala "*fatt lecitu u volontarju, li minnu tohrog obbligazzjoni lejn persuna ohra, jew obbligazzjoni tal-partijiet lejn xulxin*."

Il-ħlas għal serviġi reżi mhuwiex fost l-atti kkontemplati taħt l-Artikolu 1233(1) tal-Kodiċi Ċivili u għalhekk mhux meħtieġa l-prova illi l-wegħda għall-kumpens issir permezz ta' att pubbliku jew skrittura privata.

Huwa ormai prinċipju aċċettat fil-ġurisprudenza nostrana illi kull għamla ta' serviġi għandhom jiġu meqjusa bħala li ġew reżi bl-aspettattiva ta' kumpens salv fejn jirriżulta b'mod konklussiv u inekwivoku illi min irrenda s-serviġi għamel dan gratwitament u mingħajr speranza ta' kumpens. Dan il-prinċipju huwa rikonoxxut illi japplika anki f'każ fejn is-serviġi ġew reżi minn persuna għal oħra li huma mparentati bejniethom.

Fis-sentenza fl-ismijiet `Giuseppina Deidun et vs Emilia Poggi et` deċiża mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fis-6 ta` Ottubru 1954 ingħad is-segwenti:-

> "*Il-kumpens ghal servigi prestati jista` jkun dovut mhux biss "jure actionis", jew meta jkun pattwit, imma wkoll "officio judicis" jew meta c-cirkustanzi juru car illi min ippresta s-servigi kellu l-intenzjoni li jithallas ghalihom. Il-prestazzjoni tas-servigi mhix presunta li tkun saret gratuwitament, u l-intenzjoni tal-gratuwita` u r-rinunzja ghall-kumpens ma ghandhomx jigu akkolti facilment. U fil-gurisprudenza recenti, anki ghar-rigward tal-parenti, huwa applikabilii l-principju li kwalunkwe servigi jigu ritenuti prestati bi speranza ta` kumpens, jekk ma jikkonkorrux cirkustanzi tali li jiggustifikaw konkludentement il-gratuwita`, sija pure meta hemm relazzjonijiet ta` parentela. Jekk il-provi juru li, meta gew prestati s-servigi, min irrendihom ma kellux intenzjoni li jithallas ghalihom, ma hemmx lok ghall-kumpens.*
>
> *Dak li hu importanti li ghandu jigi ezaminat, biex wiehed jara ghandux ikun hemm kumpens jew le, huwa l-mument meta gew prestati s-servigi; u cirkustanzi sussegwenti ma joperawx retroattivament biex joholqu dritt li ma kienetx intenzjoni tal-partijiet interessati li joholqu*[1]*.*"

Fil-kawża fl-ismijiet Ivy Angus vs. Joseph Calleja noe li kienet deċiża mill- Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fil-15 ta` Frar 1958 kien osservat illi:-

> "*Azzjoni ghall-hlas ta` kumpens ghal servigi rezi, skont il-kunsens unanimi tal-gurisprudenza nostrali; hija bazata guridikament fuq il-kwazi-kuntratt, u unanimement fuq il-prezunzjoni li min jassoggetta ruhu biex jaghmel servigi lil haddiehor jaghti dak l-istess xoghol bl-iskop li jithallas, ammenokke` ma jkunx ghamlu bi skop umanitarju biss, bla ebda hsieb li jkun kompensat, jew li jaghti dak l-istess servizz lil xi persuna tal-familja tieghu "familiaritatis sive pietatis causa"; f`liema l-ahhar ipotesi, min jirreklama s-servigi jrid ibieghed minnu dik l-istess prezunzjoni, li jkollha aktar sahha, sabiex ikollu success fl-azzjoni li huwa jintenta. Certament, l-intenzjoni tas-serventi li jithallas u tal-persuna servuta li tirrikompensa lil min serviha, huma ta` importanza f`kawzi bhal dawn; kif ukoll mhux ta` min jittraskura l-istat finanzjarju tant tal-persuna serventi kemm tal-persuna servuta; l-ghaliex, tant mill-punto di vista tal-intenzjoni tar-retribwibbilita`, kemm mill-punto di vista tal-mizura tal-kumpens, dawn il-punti ghandhom importanza. Hekk, per ezempju, fil-kaz li persuna abbjenti li tmur minn jeddha ddur b`persuna li taf li hija fqira, il-prezunzjoni li dawk is-servigi saru bil-fehma ta` hlas ma tregix; u mill-banda l-ohra lanqas tista` tigi ndotta l-fehma tar-etribuzzjoni tal-persuna servuta li tkun f`dak l-istat finanzjarju. Jinghad ukoll li, jekk persuna li tigi servuta tkun ta` fakoltajiet ekonomici ristretti, imma mhux tali li tkun indigenti, huwa prezunt li tisserva b`persuna li tkun kuntenta b`retribuzzjoni moderata, u mhux ga tali li tirrendiha ndigenti.*"

Fis-sentenza fl-ismijiet Jeanne Borg vs Christian Zammit, deċiża mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fis-27 ta' Frar 2018, il-Qorti għamlet is-segwenti osservazzjonijiet li huma ta' siwi għall-każ ta' llum. Ingħad hekk:

[1] Ara wkoll: Zammit et vs Vella noe, Qorti tal-Appell, 1 ta' Diċembru 1958; Francis Borg vs Carmen Gaffiero et, Prim'Awla tal-Qorti Ċivili, 28 ta' Marzu 2003; George Olof Attard vs Bubbly Trading Limited et, Tribunal Għal Talbiet Żgħar, 11 ta` Marzu 2017

"Fl-istat tal-gurisprudenza taghna kif inhi fil-prezent, hemm presunzjoni juris tantum li kwalunkwe servigi rezi jkunu qeghdin jigu rezi bl-isperanza ta` kumpens. Min jallega li s-servigi saru b`xejn irid igib provi tajbin bizzejjed biex iwaqqa` l-prezunzjoni li s-servigi nghataw bi hsieb ta` hlas.

Dwar il-quantum tas-servigi, tajjeb jinghad illi huwa biss meta ma jkunx miftiehem specifikament x`tip ta` kumpens ser ikun dovut illi l-Qorti tista` tillikwida tali kumpens arbitrio boni viri jew bl-assistenza ta` esperti (ara – Anthony Schembri et vs Aldo Busuttil – PA - 28 ta` Mejju, 2003). Fin-nuqqas ta` ftehim espress dwar il-kumpens li ghandu jithallas, il-gurisprudenza taghna elenkat lista ta` fatturi li ghandhom jittiehdu in konsiderazzjoni meta ssir il-likwidazzjoni :-

(i) il-grad ta` qrubija bejn min jaqdi u l-persuna meghjuna

(ii) il-frekwenza tas-servigi

(iii) in-natura tas-servigi

(iv) il-kedda, l-inkonvenjent jew it-tbatija biex inghataw is-servigi

(v) il-grad ta` hila jew specjalizzazzjoni li jkunu esercitati fit-twettieq tas-servigi

(vi) jekk mal-ghoti tas-servigi l-persuna koncernata tkun inkorriet spejjez jew infieq minn taghha

(vii) il-mezzi tal-persuna li tkun hadet vantagg mill-prestazzjonijiet.

(ara : Tessie Micallef et vs Lawrence Galea et - 28 ta` April 2011 ; Annunziata Brincat vs Joseph Aquilina noe et - 31 ta` Mejju 2002)

Fil-bicca l-kbira tas-sentenzi, il-kumpens ma jammontax ghal somom gholjin (minkejja l-aspettativi ta` l-persuni li jkunu pprestaw is-servigi) peress illi s-servigi kwazi dejjem jinghataw minhabba ragunijiet ta` parentela.

Fis-sentenza li tat fil-11 ta` Dicembru 2003 fil-kawza fl-ismijiet 'Anthony Catania pro et noe vs Maria Agius' din il-Qorti diversament presjeduta rriteniet:-

> *"Dan qed jinghad ghax, bhala regola generali, il-kumpens moghti jkun, ftit jew wisq, imdaqqas meta l-beneficcjarja tkun marida jew mhux mobbli, b`mod li jkollha bzonn assistenza personali u kontinwa: ara kriterju f`dan is-sens li addottat din il-Qorti fil-kawza "Zammit et vs Farrugia Sacco noe" deciza fit-28 ta` Gunju, 1982."*

Fis-sentenza li tat il-Qorti tal-Appell fit-22 ta` Mejju 1989 fil-kawza 'Delicata vs Saliba' inghad illi ghax id-dritt ghall-hlas ta` servigi huwa bbazat fuq kwazi-kuntratt mhux fuq kuntratt, il-likwidazzjoni tal-quantum mhijiex relatata biss mal-prestazzjoni ut sic izda trid titqies fil-kuntest ta` fatturi ohra, li ftit jew wisq, inaqqsu r-relazzjoni ekonomika. Ghalhekk il-metodologija tal-kalkolu tal-kumpens qatt ma tkun tekwivali b`mod aritmetiku il-valur tax-xoghol li jkun sar.

F`sentenza aktar recenti li tat fit-2 ta` Mejju 2016 fil-kawza '<u>Francis Mizzi et vs Roseann Galea et</u>' il-Qorti tal-Appell, wara li qieset illi kienu prestati servigi estensivi minn zewg persuni b`mod kontinwu lil persuna li kienet bed-ridden akkordat l-ammont ta` €70 fil-gimgha ghal kull wahda miz-zewg persuni."

Ikkunsidrat

L-attriċi tistqarr bl-aktar mod skjett illi fid-dinja ħadd ma jagħmel xejn għal xejn u għalhekk hi ppretendiet illi għal dak kollu illi għamlet ma' ħutha hija għandha tiġi riżarċita adegwatament.

Il-Qorti tosserva illi l-attriċi ma ressqitx provi sodi biex tissostanzja l-verżjoni tagħha dwar in-natura tas-serviġi allegatament reżi minnha lill-oħtha Ursula Camilleri. Kien jispetta lill-attriċi li tressaq provi ċari dwar in-natura u l-frekwenza tas-serviġi li rrendiet lil oħtha. Dan ma sarx u minflok l-attriċi għażlet li tistrih fuq dikjarazzjonijiet ġeneriċi li għamlet hi stess dwar is-serviġi allegatament reżi minnha. Il-verżjoni fornita mill-attriċi ġiet imxejna mill-provi li ressqu l-konvenuti liema provi huma konkludenti u konvinċenti dwar il-fatt illi Ursula Camilleri kienet indipendenti u li l-attriċi qatt ma kienet ta' spalla, sostenn jew għajnuna għal oħtha. Mill-provi prodotti, din il-Qorti hija tal-fehma illi kwalunkwe serviġi li ġew reżi mill-attriċi, aktarx dawn konsistenti unikament f'tisjir u ħasil ta' xi ħwejjeġ, ma kinux ta' natura wisq impenjattiva anki għaliex il-ħasil tal-ħwejjeġ u t-tisjir ma kinux isiru biss għall-benefiċċju ta' Ursula Camilleri iżda għall-benefiċċju tal-aħwa kollha residenti flimkien fl-istess dar. Terġa u tgħid jirriżulta wkoll illi l-attriċi ma kinitx tippermetti wisq li wieħed jgħinha. B'żieda ma dan kollu, jirriżulta ppruvat illi Ursula Camilleri kienet tikkontribwixxi finanzjarjament billi mensilment tgħaddi lill-attriċi somma flus sabiex tkopri spejjeż ta' servizzi u ikel, altrimenti kienet tħallas minn butha għal kull tip ta' spiża oħra personali li kien ikollha.

Kollox ma kollox, il-Qorti ssib illi minkejja l-pretensjonijiet avvanzati minnha, l-attriċi qatt ma pprestat kuri u serviġi tali li jimmeritaw xi kumpens għaliex dak li għamlet m'oħtha kien fil-minimu ndispensabbli u żgur mhux tali li kellha tbagħti, tagħmel spejjeż minn butha, tagħmel xi sagrifiċċji jew tiċċaħħad personalment."

5. Rat ir-rikors tal-appell ta' Francis sive Frans Camilleri *stante* l-mewt tal-attriċi Mary Rose Camilleri, li permezz tiegħu talab lil din il-Qorti sabiex tilqa' l-appell tiegħu u filwaqt li tirrevoka u tannulla s-sentenza mogħtija mill-Qorti tal-Maġistrati (Għawdex) Ġurisdizzjoni Superjuri – Sezzjoni Ġenerali tas-26 ta' Novembru, 2021, u minflok tilqa' t-talbiet tal-

appellanti u tiċħad l-eċċezzjonijiet tal-appellati, bl-ispejjeż taż-żewġ istanzi kontra l-konvenuti appellati.

6. Rat ir-risposta tal-appell ta' Dr. Michael Vella Haber, Joyce Darmanin u Frances Arpa, li permezz tagħha wieġbu li dan l-appell għandu jiġi miċħud, bl-ispejjeż taż-żewġ istanzi kontra l-appellant.

7. Rat li bis-saħħa tal-emendi li daħlu permezz tal-Att XXXII tas-sena 2021, il-Qorti ngħatat is-setgħa sabiex tgħaddi għas-sentenza u dan a tenur tal-Artikolu 152(5) tal-Kodiċi ta' Organizzazzjoni u Proċedura Ċivili (Kap. 12 tal-Liġijiet ta' Malta) u wara li rat il-proċeduri bil-miktub, ma tqisx meħtieġ li jingħata smigħ u għalhekk ser tgħaddi minnufih għas-sentenza;

8. Rat l-atti kollha tal-kawża u d-dokumenti esebiti;

Ikkonsidrat:

9. Illi l-kawża li minnha tressaq l-appell hawn qabel imsemmi, hija waħda ta' serviġi, fejn l-awtriċi tal-appellant, Mary Rose Camilleri talbet il-likwidazzjoni tal-kumpens li jidhrilha li ħaqqha għal diversi serviġi, kuri u assistenzi li hija tgħid li rrendiet lil Ursula Camilleri (f'din il-kawża) u lil Anthony Camilleri (suġġett tal-kawża 93/2008 li qiegħda tiġi deċiża llum ukoll) li kienu jiġu ħutha u li ma kienux miżżewġin. F'din il-kawża hija

fittxet lill-konvenuti, bħala eredi ta' Ursula Camilleri, sabiex jiġu kkundannati jħallsuha l-kumpens hekk likwidat.

10. Il-konvenuti da parti tagħhom, jiċħdu li l-attriċi rrendiet xi serviġi, kuri u assistenzi, peress li Ursula Camilleri kienet mara indipendenti li kienet kapaċi li tieħu ħsieb il-bżonnijiet tagħha u ma kellha bżonn l-ebda għajnuna mill-attriċi u li fi kwalunkwe każ, ma sabet l-ebda għajnuna mingħand l-attriċi u li kull dritt għall-ħlas dwar il-kumpens rigward kwalsiasi serviġi li l-attriċi setgħet irrendiet, aktar kmieni mill-1 ta' Ottubru, 2003, jinsabu kolpiti bil-preskrizzjoni estintiva ta' ħames snin skont l-Artikolu 2156 (f) tal-Kodiċi Ċivili.

11. L-Ewwel Qorti laqgħet l-eċċezzjonijiet tal-konvenuti u għalhekk ċaħdet il-pretensjonijiet tal-attriċi, bl-ispejjeż kontra tagħha.

12. L-eredi tal-attriċi, Francis sive Frans Camilleri ħass ruħu aggravat bl-imsemmija sentenza u għalhekk interpona appell minnha. L-appell tiegħu jissejjes fuq l-aggravju ewlieni li, minkejja li l-Ewwel Qorti nterpretat tajjeb il-ġurisprudenza marbuta mat-tema tas-serviġi, hija naqset milli tapplika l-prinċipji għall-każ odjern, meta rriteniet li t-tisjir u l-ħasil tal-ħwejjeġ ma kienux ta' natura wisq impenjattiva li jimmeritaw il-kumpens. B'hekk l-Ewwel Qorti ttraskurat l-iżviluppi l-aktar riċenti fil-ġurisprudenza fis-sens li "*omnia labor optat premium*" u dan indipendentement mill-

prossimità tal-persuna li qiegħda tirrendi s-serviġi għal dak li qiegħed jirċevihom, kif ukoll li l-ammont u l-impenn ta’ dawk is-serviġi m’għandux ikun ta’ ostakolu għall-ħlas tagħhom. Mentri jsostni li l-Ewwel Qorti kienet żbaljata li ċaħdet it-talbiet attriċi fuq bażi ta’ impenn fil-prestazzjoni, peress li ż-żewġ fatturi ta’ prossimità u impenn jiddeterminaw biss il-*quantum* li għandu jiġi likwidat. L-Ewwel Qorti żbaljat ukoll meta ddeċidiet li l-attriċi ma ressqitx provi sodi sabiex tissostanzja l-verżjoni tagħha dwar in-natura ta’ serviġi reżi minnha, peress li skont l-appellant, injorat il-provi abbundanti li l-attriċi ressqet in sostenn tat-talbiet tagħha. Dan jingħad l-aktar b’referenza għax-xhieda mogħtija minn terzi, li ma kellhom l-ebda interess li ma jgħidux il-verità. Dan jingħad b’referenza għax-xhieda ta’ Joseph Camilleri, Charles Mifsud, Dun Charles Buttigieg, it-tabib John Xuereb Dingli, Mary Anne Mercieca, Anton Mercieca, Dun Karm Xerri, Pamela Farrugia Wismayer u Joe Muscat, li lkoll ikkonfermaw li kienet Mary Rose Camilleri li kienet tieħu ħsieb lil ħutha, tenut l-istat fiżiku tagħhom u l-età avvanzata tagħhom, ma baqgħux jistgħu jieħdu ħsieb tagħhom infushom. Għalkemm Ursula ma kellhiex bżonn l-assistenzi impenjattivi li kellu bżonn ħuhom Toni, xorta waħda hija kienet tiddependi fuq oħtha Mary Rose. Wara kollox, kienu l-istess konvenuti li kkonfermaw li fl-aħħar snin ta’ ħajjitha Ursula għażlet li tmur toqgħod mal-attriċi u li kienet l-istess Mary Rose li pprestat serviġi lil Ursula Camilleri.

13. Il-konvenuti appellati jwieġbu li l-aggravju tal-appellanti huwa unikament imsejjes fuq l-apprezzament ħażin li għamlet l-Ewwel Qorti tal-provi prodotti minnha u li din il-Qorti qiegħda tintalab li tiddisturba l-apprezzament tal-fatti magħmula mill-Ewwel Qorti, mentri jagħmlu referenza għall-ġurisprudenza estensiva fis-sens li Qorti ta' reviżjoni tvarja jew tħassar il-konklużjoni tal-Ewwel Qorti meta tkun sodisfatta li d-diskrezzjoni tal-Ewwel Qorti tkun ġiet eżerċitata b'mod manifestament ħażin u għal motivi gravi u f'ċirkostanzi eċċezzjonali. Iżda f'dan il-każ, motivi gravi u ċirkostanzi eċċezzjonali sabiex jiġi disturbat l-apprezzament tal-provi magħmul mill-Ewwel Qorti ma jeżistux. Il-konvenuti appellati jagħmlu referenza għall-fatt li l-Ewwel Qorti ġustament laqgħet l-eċċezzjoni tal-preskrizzjoni mressqa minnhom. Filwaqt li fil-mertu jsostnu li l-Ewwel Qorti daħlet ferm fid-dettall tal-fatti tal-kawża meta rriteniet li minkejja li Ursula Camilleri mietet fl-età avvanzata ta' disgħa u tmenin sena, hija baqgħet f'saħħitha u indipendenti sal-aħħar, tant li setgħet tagħmel l-affarijiet tagħha, mingħajr ħtieġa ta' għajnuna u li meta Ursula kien ikollha bżonn xi kura, kienet il-familja ta' oħtha Carmen Vella u wliedha l-konvenuti, li jieħdu ħsiebha. Ix-xhieda msemmija mill-appellant effettivament ikkonfermaw li Ursula Camilleri kienet indipendenti sal-aħħar jiem ta' ħajjitha u li l-mewt tagħha kienet bħal sajjetta fil-bnazzi, minkejja l-età avvanzata tagħha. Anke l-funeral tħallas mill-konvenuti. Dan apparti li Ursula kienet dejjem toħroġ is-sehem tagħha mill-ispejjeż tad-dar. Jisħqu li r-relazzjoni bejn l-aħwa Ursula u l-

attriċi Mary Rose, ma tantx kienet mill-aħjar, tant li kien ikollhom diversi argumenti u ma kienux imorru tajjeb ma' xulxin. Għalhekk, jinsistu li l-attriċi ma kienitx twettaq serviġi lil Ursula li jimmeritaw li jiġu kkumpensati u għalhekk it-talbiet attriċi għandhom jiġu miċħuda, bl-ispejjeż kontra l-appellant. Jippreċiżaw li kuntrarjament għal dak li ngħad mill-Ewwel Qorti, huma kienu ppreżentaw in-nota ta' sottomissjonijiet tagħhom.

<u>Konsiderazzjonijiet ta' din il-Qorti</u>

14. Għandu jingħad mal-ewwel li, sa fejn l-appellant m'appellax mill-kap tas-sentenza li rriteniet li kunsidrat li l-kawża ġiet ippreżentata fit-2 ta' Settembru, 2008, u tenut kont ukoll li talba għall-ħlas ta' serviġi tiddekadi bil-preskrizzjoni kwinkwennali skont l-Artikolu 2156(f) tal-Kodiċi Ċivili, kwanlunkwe pretensjoni tal-attriċi li tmur lura aktar mit-2 ta' Settembru, 2003, tinsab milquta bl-istess preskrizzjoni, illum il-ġurnata tikkostitwixxi ġudikat.

15. Ġie aċċertat minn din il-Qorti li tabilħaqq il-konvenuti kienu ppreżentaw is-sottomissjonijiet tagħhom quddiem l-Ewwel Qorti, minkejja li ngħad mod ieħor mill-Ewwel Qorti, iżda qajla jista' jingħad li dan in-nuqqas kien ta' xi preġudizzju għalihom. Barra minn hekk, kif ġustament osservat mill-konvenuti appellati, ngħad kemm-il darba, li r-regola hi li din il-Qorti ma tiddisturbax l-apprezzament tal-fatti magħmul minn qorti tal-

ewwel grad, jekk mhux f'ċirkostanzi eċċezzjonali, jew meta jkun intwera li dak l-apprezzament ikun wieħed mhux raġonevoli jew mhux mibni fuq il-fatti proċesswali (ara f'dan is-sens is-sentenza ta' din il-Qorti tas-26 ta' Jannar, 2018, fil-kawża fl-ismijiet **Josephine Agius v. Piju Theuma**). Madankollu, l-Qorti tal-Appell għandha awtonomija sħiħa fl-apprezzament tal-fatti u għandha kull setgħa tinterpreta l-fatti mod ieħor, minn kif tkun fehmithom qorti tal-ewwel grad (ara f'dan is-sens is-sentenza ta' din il-Qorti tal-14 ta' Diċembru, 2018, fil-kawża fl-ismijiet **Dr. Antoinette Cutajar v. l-Onor. Dr. Joseph Muscat – Prim Ministru et**) u li tikkoreġi kull apprezzament ta' fatt li jidhrilha li jkun żbaljat u tkun qiegħda taħrab mir-responsabbiltajiet tagħha, jekk bħala Qorti tat-tieni grad, tonqos milli tagħmel apprezzament mill-ġdid tal-fatti. (Ara **Carmela Galea v. LIDL Malta Limited** deċiża minn din il-Qorti fl-1 ta' Diċembru, 2021). Applikati dawn il-prinċipji għall-każ in eżami, jeħtieġ li din il-Qorti tifli mill-ġdid il-provi in atti, fil-qafas tal-kriterji legali applikabbli, filwaqt li tqis l-aggravju tal-appellant.

16. L-Ewwel Qorti għamlet espożizzjoni ċara marbuta mat-tema ta' serviġi, kif ukoll iċċitat estensivament mill-ġurisprudenza relattiva għall-istess u għalhekk din il-Qorti mhix ser tirrepeti dak hawn qabel ċitat. Din il-Qorti fliet mill-ġdid il-provi volominużi in atti, sabiex tkun tista' tistħarreġ l-aggravju tal-appellant. Irriżulta li Mary Rose Camilleri xehdet permezz tal-affidavit li hija kienet tieħu ħsieb liż-żewġ ħutha, Anthony u Ursula

Camilleri, li kienu jgħixu flimkien magħha fid-dar tagħhom il-Qala, Għawdex, u li minkejja li kien hemm żmien fejn oħtha Ursula, marret toqgħod għand oħthom Carmena Vella Haber, sabiex iddur biha, peress li hija kienet qiegħda ddur b'ħuha Toni li kien rikoverat fl-Isptar, meta Ursula reġgħet ġiet lura d-dar, hija kellha tieħu ħsieb issajjar, tnaddaf, taħsel il-ħwejjeġ u tieħu ħsiebha billi tgħinha tilbes u tgħinha tmur u tqajjimha mis-sodda. Mary Rose Camilleri xehdet ukoll li oħtha qatt ma kienet tgħaddilha l-flus u għalhekk kienet tħallas l-ispejjeż tal-ikel u l-kontijiet kollha tad-dawl u l-ilma mill-pensjoni tagħha u li kienet tagħmel dan kollu bil-fehma li oħtha kienet ser tieħu ħsiebha wara l-mewt tagħha. In kontroeżami xehdet li Ursula għamlet xi xahar fis-sodda qabel ma mietet. Hija tammetti li oħtha Carmen kienet tieħu ħsieb diversi affarijiet ta' Ursula, bħall-affarijiet tas-saħħa, appuntamenti mat-tobba, mediċini, l-pensjoni u kellha l-prokura tagħha. Saħansitra tixhed li Ursula għamlet madwar tliet snin tgħix ma' oħtha Carmena f'Malta, iżda l-aħħar tliet snin baqgħet tgħix magħha Għawdex. Min-naħa l-oħra, l-attriċi tispjega li hija kellha l-prokura ta' ħuha Toni, hekk kif dan spiċċa fis-sodda u kienet tuża l-pensjoni tiegħu għall-bżonnijiet tiegħu.

17. Mix-xhieda ta' ħuha Joseph Camilleri u n-neputi Francis Camilleri jirriżulta li hija għamlet is-sagrifiċċji sabiex tieħu ħsieb lil Anthony Camilleri, iżda ma jsemmu xejn dwar dak li Mary Rose kienet tagħmel ma' Ursula. In kontroeżami Francis Micallef, jixhed li għalkemm jiftakar

lil Ursula li kienet tkun aktar id-dar fl-aħħar tliet snin, madankollu jiftakarha li kienet tiċċaqlaq mingħajr xkiel u ma kienx jaraha marida. Ir-Reverendu Dun Charles Buttigieg jixhed li meta kien imur iqarben lil Anthony Camilleri, għalkemm Ursula ma baqgħetx toħroġ bħalma kienet qabel, però hija kienet baqgħet fuq saqajha. In kontroeżami jgħid li Ursula kienet għamlet ftit jiem marida qabel ma mietet, iżda ma jiftakarhiex fis-sodda, aktar jiftakarha bilqiegħda. Charles Mifsud kien imur jgħin fid-dar tal-aħwa Camilleri, wara li Anthony Camilleri ġie rikoverat l-isptar, u kien jaħslu, jitimgħu, ibiddillu l-ħarqa, jifrex is-sodda u jnaddaflu l-kamra sakemm miet, filwaqt li Mary Rose kienet tieħu ħsieb il-faċendi u ssajjar. Mentri jiddeskrivi lil Ursula bħala persuna li kienet tħobb toqgħod għaliha fil-kamra tagħha fil-ħin li huwa kien ikun fid-dar tagħhom (li sa ċertu punt hija kkonfermata wkoll mix-xhieda tat-tabib Dr. John Xuereb Dingli) iżda in kontroeżami, meta mistoqsi, Mifsud jiddeskriviha bħala bniedma f'saħħitha, li kienet tqatta' ħafna ħin għand oħtha l-oħra Karmena Vella Haber. Jixhed li Mary Rose kienet taħsel id-dar u ssajjar għall-aħwa kollha.

18. Ferm relevanti hija x-xhieda ta' Mary Anne Mercieca, ġara tal-aħwa Camilleri, li kienet ilha tafhom is-snin, tispjega li fiż-żmien, filwaqt li Anthony u Mary Rose kienu jaħdmu fl-għalqa, Ursula kienet tieħu ħsieb il-faċendi tad-dar u ssajjar. Mentri maż-żmien Mary Rose bdiet tieħu ħsieb il-faċendi u t-tisjir meta Ursula ma baqgħetx tiflaħ. Hija fl-aħħar

snin kienet tixtri l-ħalib u l-mediċini għall-aħwa Camilleri. In kontroeżami tiddeskrivi f'ċertu dettal kif maż-żmien, saħħet Ursula kienet marret lura (minħabba l-età), iżda għajr għall-aħħar jumejn, qatt ma kienet fis-sodda. Anton Mercieca, ukoll ġar tal-istess aħwa Camilleri, jixhed li Mary Rose Camilleri kienet tieħu ħsieb lil ħuha Toni li kien *bed ridden,* mentri għal xi żmien kien hemm ukoll magħhom Ursula, li ma kienitx toħroġ. Jiddeskrivi f'ċertu dettall, dak li Mary Rose kienet tagħmel ma' Toni. Mentri fil-kontroeżami jixhed li ma jafx min kien jaħsel u jsajjar fid-dar, għalkemm jikkonferma li Ursula għamlet ċertu żmien marret tgħix Malta.

19. Hekk ukoll, ix-xhieda mogħtija minn Dun Karm Xerri, Pamela Farrugia Wismayer u Joe Muscat ilkoll jixhdu b'referenza għal dak li kienet tagħmel Mary Rose fir-rigward ta' Anthony Camilleri, iżda qajla tissemma Ursula Camilleri. In kontroeżami Joe Muscat jixhed li għalkemm qabel kienet tmur tixtri Ursula mill-ħanut tiegħu, u wara Mary Rose, maż-żmien Mary Rose bdiet tordna x-xirja bit-telefon wara li marad ħuha Toni, peress li ma setgħetx titilqu waħdu. Meta kien imur id-dar tagħhom bix-xirja, kien ikun hemm Mary Rose u qatt ma jiftakar li ltaqa' ma' Ursula d-dar. In kontroeżami, Dun Karm Xerri jixhed li meta kien imur iqarben lill-aħwa Camilleri, Toni kien ikun fis-sodda, mentri Ursula kienet tkun f'kamritha, u tiġi fil-kamra ta' Toni sabiex iqarbinha wkoll meta ssejħila. Michael Abela jixhed li meta kien imur iżur lil Toni, lil Ursula kien jaraha dieħla u ħierġa mill-kċina.

20. Mix-xhieda ta' Carmen Vella Haber, li tiġi omm il-konvenuti u oħt Mary Rose, Ursula u Anthony Camilleri, tiddeskrivi lil Ursula bħala bniedma indipendenti kumparata ma' ħuhom Anthony Camilleri. Tfisser kif hija, flimkien ma' wliedha, kienu jieħdu ħsieb tal-bżonnijiet mediċi ta' Ursula, billi jwassluha u li meta kien ikollha bżonn li tagħmel xi testijiet jew tiġi għal xi kura Malta, Ursula kienet toqgħod għandha. Fl-atti jinsabu esebiti mill-konvenuti diversi dokumenti b'rabta mal-bżonnijiet mediċi tal-imsemmija Ursula. Ftit jiem qabel Ursula mietet, hija u bintha ndunaw li Ursula kien ħarġilha l-ħruq ta' Sant'Antnin waqt li kienu qegħdin jiżbgħulha xagħarha. Kienu huma li sejħu lit-tabib u xtrawlha l-mediċini. Tispjega kif Ursula kienet tagħti lil Mary Rose parti mill-pensjoni tagħha kull xahar għall-ispejjeż tad-dar u l-bżonnijiet ta' kuljum u li kellha djarju ta' Ursula fejn kienet tagħmel annotament f'dan is-sens. Hekk kienu jagħmlu wkoll l-aħwa ġuvintur Anselmu u Toni, u dan tal-aħħar meta marad, kien jgħaddi l-pensjoni kollha lil Mary Rose. Tiddeskrivi r-relazzjoni bejn Mary Rose u Ursula bħala waħda diffiċli, fejn l-attriċi kienet tagħmel mill-inqas ma' Ursula. Mentri hija stess kienet tieħu ħsieb lil Toni, li wkoll kien jgħix magħha meta kien jaħdem Malta. Issostni li Mary Rose kienet persuna li riedet tikkontrolla dak kollu madwar ħajjet Toni u li ma kienitx taċċetta l-għajnuna meta joffruhielha. Ġie esebit id-djarju (tas-sena 2003) li minnu jirriżultaw annotamenti ta' kull xahar fejn l-ammont li jingħad li Ursula għaddiet lil Mary Rose, ivarjaw bejn Lm 50 u Lm70 kull darba.

21. Din ix-xhieda tinsab fil-parti l-kbira kkonfermata minn uliedha, il-konvenuti Frances Arpa, Joyce Darmanin, u Dr. Michael Vella Haber, li filwaqt li jikkonċedu li zithom Mary Rose kienet iddur b'Anthony minn meta dan spiċċa *bed ridden,* (tant li jgħidu li ddominatlu ħajtu) mhux l-istess jista' jingħad fil-każ ta' Ursula li kienet mara indipendenti sa ġimgħa qabel ma mietet. Kien biss f'din l-aħħar ġimgħa li Joyce Darmanin tikkonċedi li Mary Rose kienet daret b'Ursula meta kellha tidilkilha l-mediċina fuq il-ferita li kellha. Kienet il-familja Vella Haber li ħallsu għall-ispejjeż tal-funeral ta' Ursula.

22. Relevanti wkoll hija x-xhieda ta' Anselmu Camilleri, għażeb, li jiġi wkoll ħu Mary Rose, Ursula, u Anthony. Huwa kien fil-parti l-kbira jgħix Malta, flimkien m'oħtu Carmen, li kienet tieħu ħsieb kollox bħall-ikel, ħasil u mogħdija ta' ħwejjeġ mingħajr indħil ta' xejn. Mentri fi tmiem il-ġimgħa huwa kien jitla' Għawdex u joqgħod ma' ħutu Toni, Mary Rose u Ursula. Fl-ewwel snin li kien beda jaħdem Malta, kien jibgħat il-paga kollha tiegħu Għawdex, iżda maż-żmien kien joħroġ mal-Lm40 fix-xahar, kif ukoll sehmu minn spejjeż oħra li ma kienux ordinarji ta' kuljum. Punt importanti huwa li Anselmu jispjega li filwaqt li huwa kien ħallas il-bolla ta' Ursula, sabiex din ikollha pensjoni, Toni kien ħallas il-bolla ta' Rose sabiex hija wkoll ikollha pensjoni meta tagħlaq 60 sena. Hu jsostni li baqa' jagħti l-kontribut tiegħu sakemm Rose bdiet tirċievi l-pensjoni tagħha u li bħalu

kienu jagħmlu Toni u Ursula li lkoll kienu joħorġu sehemhom għall-manteniment u li dawn baqgħu jikkontribwixxu s-sehem tagħhom sa ma mietu, mentri kienet Rose li tamministra kollox. Jiddeskrivi r-relazzjoni tal-aħwa ma' Rose bħala waħda diffiċli u li Ursula kienet spiss issib kenn għand oħthom Carmen, li ħadet ħsieb bosta affarijiet għal Ursula u laqgħetha f'darha kemm-il darba.

23. Minn dan kollu, toħroġ stampa ta' verżjonijiet kunfliġġenti bejn il-kontendenti fil-kawża, dwar jekk Mary Rose effettivament irrendietx serviġi lil oħtha Ursula, kif ukoll dwar l-estent li hija kienet tieħu ħsieb lil oħtha. Ingħad f'każijiet oħra bħal dan li: "*l-konflitti fil-provi huma ħaġa li l-Qrati jridu minn dejjem ikun lesti għaliha. Il-Qorti għandha teżamina jekk xi waħda miż-żewġ verżjonijiet, fid-dawl tas-soliti kriterji tal-kredibilita' u speċjalment dawk tal-konsistenza u verosimiljanza, għandhiex teskludi lill-oħra, anke fuq il-bilanċ tal-probabbilitajiet u tal-preponderanza tal-provi, għax dawn, f'kawżi ċivili, huma ġeneralment suffiċjenti għall-konvinċiment tal-ġudikant*" (ara sentenza tal- Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fil-kawża fl-ismijiet **Carmelo Farrugia v. Rokko Farrugia**, deċiża fil-24 ta' Novembru 1966). Relevanti wkoll, hija s-sentenza ta' din il-Qorti (Sede Inferjuri) fil-kawża fl-ismijiet **Maria Xuereb et v. Clement Gauci et,** deċiża fl-24 ta' Marzu, 2004, fejn ingħad:

> "*Fil-kazijiet fejn il-Qorti tkun rinfaccata minn provi konfliggenti, il-Qorti ghandha tkun gwidata minn zewg principji fl-evalwazzjoni tal-provi li jkunu gew prodotti quddiema, u cioe:*

> *1. Li taghraf tislet minn dawn il-provi korroborazzjoni li tista' tikkonforta xi wahda miz-zewg verzjonijiet bhala li tkun aktar kredibbli u attendibbli minn ohra; u*
>
> *2. Fin-nuqqas, li tigi applikata l-massima actore non probante reus absolvitur.".*

24. Jiġi osservat ukoll li huwa prinċipju assodat fil-ġurisprudenza li, f'każ ta' żewġ verżjonijiet li ma jaqblux għal kollox ma' xulxin u li jkunu plawsibbli jew possibbli t-tnejn, dan għandu jmur favur il-parti mħarrka bit-tħaddim tal-prinċipju li "*onus probandi incumbit ei qui dicit non ei qui negat*". Huwa l-attur li jrid jipprova l-fatti minnu premessi u allegati fl-att li bih iressaq il-kawża. Mill-banda l-oħra, madankollu, il-grad ta' prova mistenni fil-kamp ċivili, b'differenza minn kawżi kriminali fejn il-liġi tistenna li l-prova tal-ħtija għandha tirriżulta lil hinn minn kull dubju raġonevoli, huwa biżżejjed li jkun hemm ċertezza morali f'moħħ il-ġudikant. Din iċ-ċertezza morali f'kawżi ċivili hija l-effett tal-bilanċ tal-probabbilitajiet.

25. Hija l-fehma ta' din il-Qorti li għalkemm huwa minnu li l-familja tal-konvenuti għamlet ħafna ma' Ursula Camilleri tul ħajjitha, jibqa' l-fatt li fl-aħħar tliet snin ta' ħajjitha, Ursula kienet tgħix l-aktar fid-dar ma' oħtha Mary Rose. Għalkemm tul ħajjitha Ursula kienet tgħix ħajja indipendenti, f'dawk l-aħħar tliet snin ta' ħajjitha (bejn l-2003 u l-2006), kienet sforz l-età avvanzata tagħha, saret aktar dipendenti fuq oħtha Mary Rose f'dak li hu tisjir, ħasil ta' ħwejjeġ u faċendi oħra fid-dar. Għalkemm din il-Qorti m'għandhiex dubju li l-attriċi kienet tagħti s-serviġi bl-iskop li tiġi kkumpensata, biss però, hija tista' tirreklama s-serviġi għall-perjodu

limitat kif spjegat. Il-fatt li s-serviġi jinbnew fuq il-kważi-kuntratt, l-element tal-volontarjetà f'min jagħti s-servizz ma jċaħħdux mill-jedd li jistenna l-effetti tar-rabta li tinħoloq mal-parti li tkun ingħatat l-għajnuna (Artikolu 1012 tal-Kodiċi Ċivili) (ara f'dan is-sens is-sentenza tal-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili tal-11 ta' April, 2017, fil-kawża fl-ismijiet **Mary Briffa v. Consiglia Abdilla**).

26. Din il-Qorti hija propensa li taċċetta l-provi li tressqu fis-sens li Ursula kienet tikkontribwixxi għall-ispejjeż ta' kuljum u ta' spejjeż oħra li setgħu jinqalgħu fid-dar, iżda ma tistax tinjora għal kollox il-fatt li l-attriċi għalkemm f'qies żgħir*,* xorta kienet ta' kuljum issajjar u tieħu ħsieb il-bżonnijiet ukoll ta' Ursula fid-dar fejn kienu joqgħodu. Għalkemm mill-provi prodotti, din il-Qorti hija tal-fehma li l-attriċi tassew kellha karattru dominanti u li s-serviġi li ġew mogħtija mill-attriċi f'dan il-każ, ma kinux ta' natura wisq impenjattiva, lanqas jista' jingħad li għal kwalunkwe serviġi li rrendiet l-attriċi lil oħtha Ursula, hija ġiet adegwatament kumpensata bil-ftit flus li Ursula kienet tgħaddilha mill-pensjoni ta' kull xahar u għaldaqstant, mhux dovut lill-attriċi l-ebda kumpens ieħor u għalhekk f'dan is-sens tqis l-appell bħala mistħoqq. Kif ingħad fis-sentenza tal-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili tal-11 ta' Diċembru, 2003, fil-kawża fl-ismijiet **Anthony Catania pro et noe v. Maria Agius,** l-kumpens f'każijiet simili, qatt ma jkun f'ammonti kbar, peress li dawn is-serviġi kważi dejjem jingħataw minħabba raġunijiet ta' parentela bejn il-partijiet u anke għaliex

it-talba għall-ħlas ta' serviġi hija bbażata fuq kważi-kuntratt u mhux fuq kuntratt, fejn għandhom jittieħdu in konsiderazzjoni diversi fatturi oħra.

27. Il-Qrati tagħna jillikwidaw kumpens ftit imdaqqas meta l-benefiċċjarju jkun totalment dipendenti fuq persuna oħra, iżda ċ-ċirkostanzi ta' dan il-każ partikolari tal-lum mhumiex hekk. Bit-tħaddim tal-kriterji mfassla minn din il-Qorti f'każijiet oħra f'dan ir-rigward, il-Qorti qiegħda tqis il-grad ta' qrubija bejn l-attriċi u dik li gawdiet mis-serviġi, il-livell ta' impenn involut, is-siwi u l-ħtieġa tas-serviġi lill-persuna li lilha ngħataw, is-sagrifiċċju u ċ-ċaħdiet li l-għoti tas-serviġi kien jitlob mill-mod tal-ħajja ta' min jagħtihom, il-mezzi li kellha l-persuna mgħejjuna, il-fatt li l-infieq kien jinħareġ ukoll mill-persuna li lilha saru s-serviġi u t-tul ta' żmien li damu jingħataw. (Ara f'dan is-sens is-sentenza ta' din il-Qorti tas-27 ta' Marzu, 2020, fil-kawża fl-ismijiet **Angelo Zerafa et v. Michelina Azzopardi**). B'dan il-mod, il-Qorti tasal sabiex, *arbitrio boni viri*, tillikwida l-kumpens dovut lil Mary Rose Camilleri għas-serviġi mogħtija minnha lil oħtha Ursula, fis-somma ta' tliet elef ewro (€3,000).

Decide

Għal dawn ir-raġunijiet, tilqa' f'parti l-appell imressaq minn Frans Camilleri u għalhekk tirriforma s-sentenza appellata fis-sens li filwaqt li tikkonfermaha sa fejn laqgħet l-eċċezzjoni tal-preskrizzjoni skont l-

Artikolu 2156 (f) tal-Kap. 16 u ddikjarat li kull pretensjoni li tmur lura aktar mit-2 ta' Settembru, 2003, bħala preskritta; tħassarha fil-bqija u konsegwentement:

(i) Tilqa' l-ewwel talba attriċi u tiddikjara li Mary Rose Camilleri rrendiet serviġi, kuri u assistenzi lil Ursula Camilleri li għalihom jistħoqqilha kumpens;

(ii) Tilqa' t-tieni talba u tillikwida bħala kumpens ġust u xieraq dovut lilha fl-ammont ta' tliet elef ewro (€3,000);

(iii) Tilqa' t-tielet talba u tikkundanna lill-konvenuti (bħala werrieta ta' Ursula Camilleri) sabiex iħallsu lill-appellant is-somma ta' tliet elef ewro (€3,000) flimkien u solidalment bejniethom bl-imgħaxijiet fuq l-imsemmija somma b'seħħ mil-lum sal-jum tal-ħlas effettiv.

Bl-ispejjeż kollha tal-kawża jitħallsu kollha mill-konvenuti solidalment bejniethom.

Mark Chetcuti Prim Imħallef	Joseph R. Micallef Imħallef	Tonio Mallia Imħallef

Deputat Reġistratur
da